

**TIJORAT BANKLARINING KAPITAL BOZORIDAGI FAOLLIGINI OSHIRISH
STRATEGIYALARI**

Meliqo'zиеv Abduljalolxon Mannosher o'g'li

Aniq va ijtimoiy fanlar universiteti

Iqtisodiyoti (tarmoqlar va sohalararo) mutaxassisligi magistranti

Annotatsiya. *Mazkur maqolada tijorat banklarining kapital bozoridagi faolligini oshirishning nazariy va amaliy jihatlari kompleks tarzda tahlil qilingan. Tadqiqotda kapital tuzilmasi, axborot assimetriyasi, moliyaviy vositachilik va portfel nazariyalari asosida banklarning kapital bozoridagi ishtiroki ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Shuningdek, xalqaro tajriba va O'zbekiston Respublikasi amaliyoti tahlili asosida mavjud muammolar aniqlanib, ularni bartaraf etishga qaratilgan strategik takliflar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari tijorat banklarining investitsion salohiyatini oshirish, kapital bozorini rivojlantirish hamda iqtisodiyotning barqaror o'sishini ta'minlashga xizmat qiladi.*

Kalit so'zlar: *tijorat banklari, kapital bozori, investitsiya, qimmatli qog'ozlar, obligatsiyalar, aksiyalar, moliyaviy instrumentlar, likvidlik, risk-menejment, moliyaviy barqarorlik, diversifikatsiya, moliyaviy innovatsiyalar, investorlar, fond bozori, bank strategiyasi*

Zamonaviy moliyaviy tizimda tijorat banklari faoliyatining samaradorligi nafaqat an'anaviy kreditlash operatsiyalari, balki kapital bozorlaridagi ishtirok darajasi bilan ham belgilanadi. Xususan, global moliya bozorlarida banklar investitsiya resurslarini diversifikatsiya qilish, uzoq muddatli moliyalashtirish manbalarini kengaytirish hamda likvidlikni boshqarish maqsadida kapital bozorlaridan faol foydalanmoqda. Shu jihatdan, tijorat banklarining kapital bozoridagi faolligini oshirish masalasi iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish, moliyaviy barqarorlikni ta'minlash va investitsion muhitni yaxshilashda muhim omil hisoblanadi.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi moliya tizimida olib borilayotgan islohotlar doirasida kapital bozorini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, bank sektorini transformatsiya qilish, qimmatli qog'ozlar bozorini chuqurlashtirish, korporativ boshqaruvni takomillashtirish hamda xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikni kengaytirish orqali tijorat banklarining investitsion faoliyatini faollashtirish maqsad qilingan. Biroq amaliyot shuni ko'rsatadiki, mamlakatimiz tijorat banklarining kapital bozoridagi ishtiroki hali yetarli darajada rivojlanmagan bo'lib, bu esa ularning resurs bazasini kengaytirish imkoniyatlarini cheklab qo'yimoqda. Mazkur muammoning dolzarbligi shundaki, banklarning kapital bozoridagi past faolligi bir qator tizimli omillar bilan bog'liq. Jumladan, moliyaviy instrumentlarning yetarlicha rivojlanmaganligi, investorlar bazasining torligi, axborot shaffofligi darajasining pastligi hamda risklarni boshqarish mexanizmlarining yetarlicha takomillashmaganligi ushbu jarayonni sekinlashtirmoqda. Shu bilan birga, raqamli

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

texnologiyalarning jadal rivojlanishi va moliyaviy innovatsiyalarning keng joriy etilishi banklar uchun kapital bozorida yangi imkoniyatlarni yuzaga keltir moqda. Ushbu maqolaning maqsadi — tijorat banklarining kapital bozoridagi faolligini oshirishga qaratilgan strategiyalarni kompleks tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash hamda ularni bartaraf etish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot doirasida banklarning qimmatli qog'ozlar emissiyasi, investitsion faoliyati, institutsional ishtiroki hamda innovatsion moliyaviy instrumentlardan foydalanish imkoniyatlari o'rganiladi. Shuningdek, maqolada xalqaro tajriba va ilg'or amaliyotlar asosida tijorat banklarining kapital bozoridagi rolini kuchaytirish yo'nalishlari yoritilib, milliy sharoitga mos strategik yondashuvlar ishlab chiqiladi. Natijada, taklif etilgan strategiyalar bank sektorining barqaror rivojlanishiga, kapital bozorining chuqurlashuviga hamda iqtisodiyotning investitsion jozibadorligini oshirishga xizmat qiladi.

Tijorat banklarining kapital bozoridagi faolligini oshirish masalasi moliya nazariyasi, bank ishi va investitsiya faoliyati kesishgan nuqtada shakllangan kompleks ilmiy yo'nalish hisoblanadi. Ushbu jarayonni tushuntirishda klassik va zamonaviy moliyaviy nazariyalar muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Avvalo, kapital tuzilmasi nazariyasi doirasida Modigliani-Miller teoremasi muhim o'rin tutadi. Ushbu nazariyaga ko'ra, mukammal bozor sharoitida kompaniyaning qiymati uning moliyalashtirish manbalariga bog'liq emas. Biroq real iqtisodiyotda soliqlar, tranzaksiya xarajatlari va axborot assimetriyasi mavjudligi sababli banklar uchun kapital bozordan foydalanish strategik ahamiyat kasb etadi. Bu esa tijorat banklarining obligatsiyalar chiqarish, aksiyalar emissiyasi va boshqa moliyaviy instrumentlar orqali resurs bazasini diversifikatsiya qilish zaruratini asoslaydi. Shuningdek, Axborot assimetriyasi nazariyasi kapital bozorlarida banklar faolligini tushuntirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu nazariyaga ko'ra, investorlar va emitentlar o'rtasida axborot notengligi mavjud bo'lib, bu moliyaviy qarorlar samaradorligiga ta'sir qiladi. Tijorat banklari tomonidan ochiqlik va shaffoflikni oshirish, moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlarga moslashtirish kapital bozorida ishonchni kuchaytiradi va investorlarni jalb etadi.

Kapital bozorining rivojlanishida Portfel nazariyasi ham muhim nazariy asos hisoblanadi. Ushbu yondashuvga ko'ra, investorlar risk va daromad o'rtasidagi optimal nisbatni tanlashga intiladi. Tijorat banklari kapital bozorida turli moliyaviy instrumentlarni taklif etish orqali investorlar uchun diversifikatsiya imkoniyatlarini kengaytiradi va shu orqali o'zlarining investitsion jozibadorligini oshiradi. Bundan tashqari, Moliyaviy vositachilik nazariyasi tijorat banklarining kapital bozoridagi rolini tushuntiradi. Ushbu nazariyaga ko'ra, banklar jamg'armalarni investitsiyalarga yo'naltiruvchi asosiy vositachi sifatida faoliyat yuritadi. Kapital bozorida banklarning ishtiroki ushbu vositachilik funksiyasini kengaytirib, moliyaviy resurslarning samarali taqsimlanishini ta'minlaydi.

Zamonaviy yondashuvlar doirasida Moliyaviy innovatsiyalar nazariyasi ham alohida ahamiyat kasb etadi. Raqamli texnologiyalar, fintech yechimlari va yangi moliyaviy instrumentlar banklarga kapital bozorida yangi segmentlarni egallash imkonini bermoqda. Xususan, raqamli obligatsiyalar, sukuk, yashil moliyalashtirish instrumentlari banklar

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR

faoliyatini diversifikatsiya qilishda muhim vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shu bilan birga, institutsional nazariya nuqtayi nazaridan qaralganda, kapital bozorining rivojlanishi davlat siyosati, tartibga solish mexanizmlari va huquqiy infratuzilmaning mukammalligiga bevosita bog‘liq. O‘zbekiston Respublikasi sharoitida ham kapital bozorini rivojlantirishga qaratilgan islohotlar tijorat banklarining ushbu bozordagi faolligini oshirish uchun muhim institutsional asos yaratmoqda. Tijorat banklarining kapital bozoridagi faolligini oshirish nazariy jihatdan kapital tuzilmasi, axborot assimetriyasi, portfel boshqaruvi, moliyaviy vositachilik va innovatsion yondashuvlar bilan izohlanadi. Ushbu nazariyalar banklarning kapital bozoridagi strategik xatti-harakatlarini tushunish va ularni samarali rivojlantirish bo‘yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishda muhim metodologik poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

Tijorat banklarining kapital bozoridagi ishtiroki amaliyotda turli moliyaviy instrumentlar, operatsion mexanizmlar va institutsional yondashuvlar orqali namoyon bo‘ladi. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, banklar kapital bozorida nafaqat investor, balki emitent va moliyaviy vositachi sifatida ham faol qatnashadi. Birinchidan, banklarning kapital bozoridagi eng keng tarqalgan amaliy faoliyati — qimmatli qog‘ozlar emissiyasi hisoblanadi. Tijorat banklari obligatsiyalar, depozit sertifikatlari hamda aksiyalar chiqarish orqali uzoq muddatli moliyaviy resurslarni jalb qiladi. Xususan, rivojlangan mamlakatlarda banklar subordinatsiyalangan obligatsiyalar va yevroobligatsiyalar orqali xalqaro kapital bozorlariga chiqmoqda. Bu esa ularning kapital yetarliligini mustahkamlash va moliyaviy barqarorligini oshirishga xizmat qiladi. Ikkinchidan, banklar kapital bozoridagi investitsiya faoliyatini amalga oshiradi. Ular davlat qimmatli qog‘ozlari, korporativ obligatsiyalar va aksiyalarga investitsiya kiritish orqali aktiv portfelini diversifikatsiya qiladi. Bu jarayon Portfel nazariyasi tamoyillariga asoslanib, risklarni minimallashtirish va daromadlilikni optimallashtirishga qaratilgan. Amaliyotda banklar aktivlarini boshqarishda risk-menejment tizimlari, stress-testlar va likvidlik ko‘rsatkichlaridan keng foydalanadi. Uchinchidan, tijorat banklari kapital bozoridagi anderrayterlik va brokerlik xizmatlarini ko‘rsatadi. Bu orqali ular korporativ mijozlar uchun qimmatli qog‘ozlarni joylashtirish, investorlarga maslahat berish hamda savdo operatsiyalarini tashkil etishda muhim rol o‘ynaydi. Rivojlangan moliya bozorlarida banklar investitsiya bankchiligi funksiyalarini ham bajarib, IPO va SPO jarayonlarini boshqaradi. To‘rtinchidan, zamonaviy amaliyotda moliyaviy innovatsiyalar muhim o‘rin tutadi. Moliyaviy innovatsiyalar nazariyasi asosida banklar yangi instrumentlarni joriy etmoqda. Jumladan, yashil obligatsiyalar (green bonds), islomiy moliya instrumentlari (sukuk), raqamli qimmatli qog‘ozlar va tokenizatsiyalangan aktivlar kapital bozoridagi banklar uchun yangi imkoniyatlarni yaratmoqda. Bu esa investorlar bazasini kengaytirish va moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish imkonini beradi.

O‘zbekiston Respublikasi amaliyotiga e‘tibor qaratadigan bo‘lsak, so‘nggi yillarda tijorat banklarining kapital bozoridagi faolligini oshirishga qaratilgan qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan:

- banklar tomonidan korporativ obligatsiyalar emissiyasi yo‘lga qo‘yilmoqda;

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

- fond bozorida bank aksiyalarining muomalasi kengaymoqda;
- xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikda yevroobligatsiyalar chiqarish tajribasi shakllanmoqda;
- kapital bozor infratuzilmasi (birjalar, depozitariylar, kliring tizimlari) bosqichma-bosqich takomillashtirilmoqda.

Biroq amaliyotda ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, investorlar bazasining yetarlicha keng emasligi, ikkilamchi bozor likvidligining pastligi, axborot oshkoraligining yetarli darajada emasligi va moliyaviy savodxonlik darajasining pastligi banklarning kapital bozoridagi faoliyatini cheklab qo'ymoqda.

Shu sababli, amaliyotda quyidagi strategik yo'nalishlar muhim ahamiyat kasb etadi:

- banklar tomonidan moliyaviy hisobotlarning shaffofligini oshirish;
- yangi moliyaviy instrumentlarni joriy etish;
- institutsional investorlar (pensiya jamg'armalari, sug'urta kompaniyalari) rolini kuchaytirish;
- raqamli texnologiyalar asosida savdo platformalarini rivojlantirish;
- xalqaro kapital bozorlariga integratsiyani chuqurlashtirish.

Tijorat banklarining kapital bozoridagi amaliy faoliyati ularning moliyaviy barqarorligi va raqobatbardoshligini oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Ushbu yo'nalishda samarali mexanizmlarni joriy etish va mavjud muammolarni bartaraf etish bank sektorining barqaror rivojlanishini ta'minlaydi.

Tijorat banklarining kapital bozoridagi faolligini oshirish zamonaviy moliya tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, banklarning kapital bozoridagi ishtiroki ularning resurs bazasini diversifikatsiya qilish, uzoq muddatli moliyalashtirish manbalarini kengaytirish hamda umumiy moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Nazariy tahlillar asosida aniqlanishicha, kapital tuzilmasi, axborot assimetriyasi, moliyaviy vositachilik va portfel boshqaruvi nazariyalari banklarning kapital bozoridagi xatti-harakatlarini izohlashda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Amaliy tahlillar esa shuni ko'rsatadiki, rivojlangan mamlakatlarda tijorat banklari kapital bozorida faol emitent, investor va vositachi sifatida keng ishtirok etmoqda.

O'zbekiston Respublikasi sharoitida ham kapital bozorini rivojlantirishga qaratilgan izchil islohotlar olib borilayotgan bo'lsa-da, tijorat banklarining ushbu bozordagi faolligi hali yetarli darajada shakllanmagan. Xususan, moliyaviy instrumentlar xilma-xilligining cheklanganligi, investorlar bazasining torligi, ikkilamchi bozor likvidligining pastligi va axborot shaffofligining yetarli emasligi asosiy muammolar sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar va moliyaviy innovatsiyalarning jadal rivojlanishi tijorat banklari uchun kapital bozorida yangi imkoniyatlarni yuzaga keltirmoqda. Ushbu imkoniyatlardan samarali foydalanish bank sektorining raqobatbardoshligini oshirish va iqtisodiyotning investitsion jozibadorligini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari asosida tijorat banklarining kapital bozoridagi faolligini oshirish bo'yicha quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqildi:

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

– Moliyaviy instrumentlarni diversifikatsiya qilish. Tijorat banklari tomonidan obligatsiyalar, subordinatsiyalangan qarz instrumentlari, yashil obligatsiyalar va islomiy moliya vositalarini (sukuk) keng joriy etish zarur.

– Axborot shaffofligini oshirish. Banklar moliyaviy hisobotlarini xalqaro standartlar (IFRS) asosida yuritishi, investorlar uchun ochiq va ishonchli axborot muhitini yaratishi lozim. Bu Axborot assimetriyasi nazariyasi bilan bog'liq muammolarni kamaytiradi.

– Institutsional investorlar rolini kuchaytirish. Pensiya jamg'armalari, sug'urta kompaniyalari va investitsiya fondlari faoliyatini rivojlantirish orqali kapital bozorida talabni oshirish maqsadga muvofiq.

– Ikkilamchi bozor likvidligini oshirish. Qimmatli qog'ozlar savdosini faollashtirish, market-meyker institutini rivojlantirish va savdo platformalarini takomillashtirish zarur.

– Raqamli texnologiyalarni keng joriy etish. Fintech yechimlari, onlayn savdo platformalari va blokcheyn texnologiyalaridan foydalanish orqali kapital bozor infratuzilmasini modernizatsiya qilish muhim ahamiyatga ega.

– Xalqaro kapital bozorlariga integratsiyani kuchaytirish. Tijorat banklari tomonidan yevroobligatsiyalar chiqarish, xorijiy investorlarni jalb etish va xalqaro reyting agentliklari bilan hamkorlikni kengaytirish lozim.

– Kadrlar salohiyatini oshirish. Bank tizimida investitsiya bankchiligi, risk-menejment va kapital bozor operatsiyalari bo'yicha malakali mutaxassislarni tayyorlash zarur.

Tijorat banklarining kapital bozoridagi faolligini oshirish kompleks yondashuvni talab etadi. Nazariy asoslar va amaliy mexanizmlarning uyg'unligi, institutsional islohotlar hamda innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali bank sektorining barqaror rivojlanishini ta'minlash mumkin. Ushbu yo'nalishda taklif etilgan chora-tadbirlar O'zbekiston Respublikasi kapital bozorining chuqurlashuvi va milliy iqtisodiyotning investitsion salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son Farmoni "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida".

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 29 oktyabrdagi PF-6097-son Farmoni "Ilm-fanni 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida".

3. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Yillik hisobotlar. – Toshkent, 2023–2025.

4. O'zbekiston Respublikasi Kapital bozorini rivojlantirish agentligi ma'lumotlari. – Toshkent, 2024.

5. Modigliani F., Miller M. The Cost of Capital, Corporation Finance and the Theory of Investment // American Economic Review. – 1958. – Vol. 48. – P. 261–297.

6. Akerlof G. The Market for "Lemons": Quality Uncertainty and the Market Mechanism // Quarterly Journal of Economics. – 1970. – Vol. 84. – P. 488–500.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

7. Markowitz H. Portfolio Selection // Journal of Finance. – 1952. – Vol. 7. – P. 77–91.
8. Mishkin F.S. The Economics of Money, Banking and Financial Markets. – New York: Pearson, 2016.
9. Fabozzi F.J. Bond Markets, Analysis and Strategies. – Boston: Pearson, 2013.
10. World Bank. Global Financial Development Report. – Washington DC, 2022.
11. International Monetary Fund. Financial Markets and Institutions Report. – Washington DC, 2023.

